

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему «Демократія як сучасний інститут народовладдя»

Виконала: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Панова Є. С.
Керівник: Приходько С. М.
Рецензент: Барановський Ф. В.

Полтава 2023 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Рівень вищої освіти магістерський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Наталія СИЗОНЕНКО
15 листопада 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
Панова Євгенія Сергіївна

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Демократія як сучасний інститут народовладдя»

керівник роботи: доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін
Приходько Сергій Миколайович

Затверджено засіданням кафедри протокол № 6 від 28 жовтня 2022 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 3 листопада 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи:

Опрацювання інформаційних джерел та наукових досліджень відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади визначення демократії.

Розділ. 2. Інституціональні засади демократії.

Розділ 3. Майбутнє демократії.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 15 листопада 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/П	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	03.10.2022 р. – 31.10.2022 р.	
2	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	01.11.2022 р. – 15.11.2022 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	16.11.2023 р. – 31.12.2023 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	16.11.2022 р. – 31.12.2022 р.	
5	Виконання теоретичного розділу роботи	16.11.2022 р. – 31.12.2022 р.	
6	Виконання аналітичних розділів роботи	01.02.2023 р. – 26.10.2023 р.	
7	Оформлення тексту роботи	27.10.2023 р. – 03.11.2023 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	06.11.2023 р. – 08.11.2023 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	09.11.2023 р. – 12.12.2023 р.	
10	Нормо-контроль	11.12.2023 р. – 12.12.2023 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	26.12.2023 р. – 27.12.2023 р.	

Здобувачка вищої освіти _____

Євгенія ПАНОВА

Керівник роботи _____

Сергій ПРИХОДЬКО

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ	9
1.1. Різновиди і теоретичні підходи до визначення демократії	9
1.2. Доктрина ліберальної демократії, її універсальність	15
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ	21
2.1 Роль демократії в історії політичної думки	21
2.2. Виборча система та політичні партії	24
2.2. Виборча система та політичні партії	32
РОЗДІЛ 3. МАЙБУТНЄ ДЕМОКРАТІЇ	37
3.1. Методи та критерії оцінки якості демократії	37
3.2. Напрями вдосконалення демократії як інституту	45
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність тематики дослідження. Сучасна демократія є феноменом із великою популярністю і одночасно об'єктом гострої критики. Інститут демократії пройшов довгий еволюційний шлях, маючи своє початок в Стародавній Греції та Римі. Сучасне розуміння демократії сформувалося в епоху Просвітництва, коли були розроблені перші концепції та теорії демократії, і виникли перші демократичні інституції. Реалізація демократичних принципів пов'язана з впровадженням парламентської системи у Великобританії та створенням розділу законодавчої та виконавчої влади у США.

Розвиток демократії напряму пов'язаний із розвитком представницької та прямої моделей, саме тому процес вдосконалення інституту демократії повинен узгоджуватись з удосконаленням цих двох моделей. Сьогодні гостро постало питання покращення принципів функціонування демократії. Але останнім часом з'явився ризик віддалення суспільства від політики. В такій ситуації важливо проаналізувати форми прямої демократії, щоб надати можливість громадянам впливати на владу. Ця проблема набуває особливої важливості під час міжвиборчого періоду, коли посадовці, які були обрані або призначені на посади, можуть залишатися поза зоною публічного контролю та відповідальності.

Дана робота висвітлює тенденції сучасних інститутів демократії, основні форми та її якість. У країнах із стабільною демократією діють різні форми прямої моделі. Ці інструменти допомагають укріпити реальність народовладдя та підвищити рівень легітимності влади. Механізми поліпшення демократії, виявлені в розвинених та перехідних країнах, можуть служити як важливі вказівки для вдосконалення демократичних принципів і в нашій країні. Навіть в умовах збройної агресії ця мета залишається актуальною, що підкреслює важливість проведення подібних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання науково-дослідної теми «Консалтингові послуги у формуванні

іміджу територіальної громади».

Мета роботи. Проаналізувати різні моделі, історичні аспекти та якість демократії щоб виокремити механізми для побудови стабільної демократії в Україні.

Поставлена мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- здійснити історичний екскурс в становлення інституту демократії;
- виокремити та проаналізувати сталі концепції демократії які розроблені давніми мислителями та сучасними дослідниками;
- дослідити якість сучасних інститутів демократії та встановити основні напрями вдосконалення;
- розглянути найефективніші стратегії для зміцнення демократичних установ та утвердження стійкої демократії в Україні.

Об'єктом дослідження є сутнісні характеристики демократії як інституту народовладдя.

Предмет дослідження – сучасні підходи до демократії та засоби зміцнення демократичних процесів у країнах, які переходять до демократичних структур.

Методи дослідження були визначені та використані з урахуванням визначеної мети і завдань, обраних предмету та об'єкту дослідження. Зокрема використовувались загальнонаукові методи: аналіз, абстрагування, дедукція, індукція, синтез та узагальнення. Це допомогло виявити особливості функціонування демократії як політичного інституту.

Застосування системного та структурно-функціонального підходів дозволяє розглядати демократію як складну систему з окремими елементами, виявляючи їхню структурну організацію та функціональну взаємодію з оточуючим середовищем.

Використання порівняльних методів аналізу дозволяє порівнювати демократію з іншими політичними системами, а також вивчати різноманітні форми та моделі демократії, сприяючи розширенню наших знань про цю галузь.

Історичний метод аналізу надає можливість розглядати динаміку становлення демократії та її історичний розвиток.

Огляд використаних джерел. Процеси демократії вивчалоя багатьма закордонними та вітчизняними науковцями. Головні принципи функціонування демократії як інституту розкрили: Р. Даль, А. Токвіль, Х. Арндт, З. Бжезінський, С. Ліпсет, С. Хантінгтон, Й. Шумпетер.

Моделі сучасної демократії були висвітлені у працях: В. Ковальчука, А. Колодій, В. Ладані, А. Ткачука, В. Шаповала.

Наукова новизна отриманих результатів. Наведене дослідження є важливим комплексним аналізом сучасних політичних систем і, зокрема, демократії як ключового політичного інституту у сучасному світі. Ми проаналізували сучасні форми демократії в контексті їх історичного розвитку, а також провели ретельний порівняльний аналіз різних аспектів представницької та прямої демократії з метою визначення їхніх переваг та недоліків.

Зазначений аналіз підтвердив, що у сучасних умовах оптимальним підходом є поєднання провідних інститутів обох видів демократії. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє нам ефективно впроваджувати форми прямої демократії в онлайн-режимі. При цьому традиційні інститути представницької демократії залишаються актуальними. Інформаційні технології роблять можливим ефективний контроль над діяльністю влади та широку участь громадськості в політичних процесах.

Практична значущість дослідження полягає у розробці конкретних пропозицій для впровадження в сучасній Україні нових підходів до політичної практики. Зокрема, ми досліджуємо можливість використання інформаційно-комунікаційних технологій для впровадження форм прямої демократії, які дозволять громадянам брати активну участь у політичному житті та контролювати діяльність влади.

Окрім того, ми розглядаємо практичні аспекти концепції консолідованої демократії і визначаємо, чому саме ця модель може бути найбільш адекватною для України. Це дослідження також розглядає застосування поняття «консолідована демократія» для аналізу процесів демократизації в країнах перехідного типу.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на шість підрозділів, та загальних висновків до роботи, а також списку використаних джерел, який розміщений на 6 сторінках (налічує 60 найменувань). Загальний обсяг роботи 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Різновиди і теоретичні підходи до визначення демократії

Прийнято вважати, що термін «демократія» описує політичну систему, в якій громадяни мають владу управляти суспільством, де вони проживають. Але прості визначення не відображають всієї складності та можливості демократії. Адже це безперервна розмова, активна дискусія чи дебати. Це протести, голосування чи навіть балотування на різні рівні влади щоб відстояти свої інтереси [14, с. 149].

Демократія походить від грецьких слів «Demos» та «Kratos». Demos – народ чи аудиторія, а Kratos – уряд. Вчені пропонують різні визначення демократії, а саме:

1. С. Стронг визначає демократію як систему правління, в якій більшість дорослого населення бере участь у політиці через представницьку систему.

2. Авраам Лінкольн визначив демократію як правління народу, народом і для народу.

3. Визначення демократії Аристотеля стосується свободи кожного громадянина.

4. На думку Гарріса Соша, демократія – це форма правління, за якої народ володіє владою і має право регулювати, захищати себе від будь-якої форми примусу з боку своїх представників.

5. Аналізуючи поняття демократії, Г. Ділігенський встановлює, що демократичне суспільство визнається в першу чергу, тим, що наділяє громадян можливістю впливати на владу та політику через різноманітні інституції, а також «певний ступінь свободи самовизначення особистості – вибору форми діяльності, місця життя і праці, переконань, джерел інформації тощо, а по-друге, захисту від авторитарної сваволі тих, хто має владу, життя людей у межах і під

захистом закону».

Існує багато типів демократій, які класифікують за багатьма факторами. Найпоширенішими типами демократії є пряма, представницька, конституційна, парламентська, президентська демократії. Також сюди можна віднести моніторингову та автократичну демократію.

Пряма демократія. Часто вважається «найчистішою формою» демократії, оскільки вона ставить на перше місце волю народу у визначенні того, як має функціонувати суспільство. Замість того, щоб призначати представників для прийняття рішень від імені суспільства, громадяни самі мають право голосувати щодо певних законів, наприклад, брати участь у референдумах чи пропонувати нові закони. Пряма демократія може надавати пріоритет залученню громадян на стадії обговорення законопроектів, дозволяючи людям висловити свої думки і погляди до того, як буде досягнутий консенсус [37].

Перевагами прямої демократії є більша прозорість і співпраця, а також відповідальність громадян за свої рішення. Тим не менш, для того, щоб пряма демократія була ефективною, необхідно, щоб широка громадськість була обізнана з питаннями, які виносяться на голосування, з чим можуть бути складнощі, зважаючи на вимоги сучасного життя. Крім того, існує ризик того, що більшість візьме гору над меншістю, що призведе до ігнорування прав меншин. Швейцарію часто називають прикладом прямої демократії, проте вона функціонує як гібридна система, що поєднує риси прямої та представницької демократії.

Представницька демократія. У представницькій демократії громадяни обирають політичних представників, які діють від їхнього імені та приймають рішення в їхніх інтересах. Як і пряма демократія, представницька демократія ґрунтується на принципі народного суверенітету, який стверджує, що народ є джерелом політичної влади. Періодичні вибори дають громадянам можливість притягнути до відповідальності обраних ними представників [16, с. 162].

Перевага представницької демократії полягає в тому, що вона створює системи, які сприяють розвитку плюралістичного суспільства, балансуючи між

поглядами більшості та правами меншин. Крім того, завдяки поділу влади між судами та урядом, судова влада може втрутитися, якщо політики порушують свободи меншин. На практиці більшість представницьких демократій включають аспекти прямої демократії, такі як заохочення громадян висловлювати свої погляди через політичні дискусії, референдуми та громадські консультації [9, с. 584].

Конституційна демократія. У конституційній демократії конституція вважається найвищим законом країни. Як такий, він має пріоритет над усіма іншими законами, що робить будь-які закони, які йому не відповідають, недійсними. Конституція обмежує владу уряду, визначаючи ролі та обов'язки різних гілок влади і встановлюючи механізми, що гарантують права особистості та запобігають зловживанням владою. Конституція може бути переглянута, щоб відобразити зміни в поглядах суспільства, дотримуючись певних процедур, як правило, через референдум, де для схвалення необхідна проста більшість голосів. Наприклад, в Ірландії було проведено два успішних референдуми щодо внесення змін до конституції та дозволу абортів і одностатевих шлюбів після низових кампаній, які отримали широку громадську підтримку [25].

Існують різні види конституційних урядів. Наприклад, Сполучене Королівство функціонує як конституційна монархія, де монарх очолює виконавчу гілку влади, хоча і відіграє переважно символічну роль. І навпаки, в інших країнах главою держави є обраний президент.

Парламентська демократія. Тут уряд формується партією, яка отримала більше місць у парламенті. Прем'єр-міністром зазвичай є лідер партії більшості. Якщо лише одна партія отримує більшість голосів, вона формує уряд більшості. Однак, якщо жодна партія не отримує більшості, формується коаліційний уряд (або уряд меншості), що складається з партій, які ведуть спільні переговори щодо укладення угоди. Прем'єр-міністр, як голова уряду, бере на себе відповідальність за рішення і політику уряду, розподіляє ролі між членами кабінету міністрів і представляє країну.

Хоча існує чіткий розподіл повноважень між урядом (виконавчою гілкою

влади), законодавцями (законодавчою гілкою влади) і судами (судовою гілкою влади), в парламентській демократії уряд і законодавча гілка влади тісно пов'язані між собою. Для того, щоб залишатися при владі, уряд повинен мати постійну підтримку законодавчої гілки влади, яка складається з обраних членів парламенту, відповідальних за прийняття законів.

Якщо парламент не схвалює дії уряду або Прем'єр-міністра, члени парламенту можуть ініціювати вотум недовіри, щоб визначити, чи повинен чинний уряд залишатися при владі. Це може призвести до проведення нових виборів і призначення нового Прем'єр-міністра. Крім того, голосування з важливих питань урядової політики також може розглядатися як неформальне вираження довіри, оскільки відсутність згоди між виконавчою та законодавчою гілками влади з ключових питань свідчить про втрату довіри [10].

Президентська демократія. У президентській демократії народ обирає президента, який очолює виконавчу гілку влади. Президент зазвичай відповідає за виконання та забезпечення дотримання законів, управління зовнішніми відносинами, призначення посадових осіб у виконавчій гілці влади, а також є головнокомандувачем збройних сил.

Президент співпрацює із законодавцями, але невід'ємною рисою президентської системи є розподіл повноважень між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади. В результаті, на відміну від парламентської демократії, президент не потребує підтримки законодавчої влади для збереження своєї влади. Однією з переваг такої системи є посилення системи стримувань і противаг, оскільки кожна гілка влади контролює поведінку інших. Законодавці також можуть більш вільно голосувати проти політики, проти якої вони виступають, без ризику викликати вотум недовіри, як це зазвичай буває в парламентських демократіях.

Завдяки розподілу повноважень президентська демократія вважається більш ефективною у швидкому реагуванні на кризові ситуації в межах президентських повноважень. Однак незалежність системи може мати і недоліки, оскільки протилежні партії, які контролюють законодавчу та

виконавчу гілку влади, можуть призвести до тупикової ситуації, що перешкоджає ухваленню нових законів. Це явище стало проблемою в Сполучених Штатах, оскільки демократи і республіканці перешкоджають просуванню законодавства, блокуючи його доти, доки не будуть виконані конкретні вимоги.

Моніторингова демократія. Моніторингова демократія являє собою вдосконалену ітерацію представницької демократії, яка надає пріоритет постійній участі громадян у прийнятті рішень, а не просто періодичному голосуванню. Джон Кін, автор цього терміну, розширює поняття політичного представництва за межі «одна людина, один голос, один представник» до «одна людина, багато інтересів, багато голосів, кілька голосів, кілька представників».

Моніторингова демократія спрямована на створення ефективних структур для комунікації та співпраці між політиками. Це передбачає проведення публічних зустрічей, оцінювання та аналіз впливу, а також створення моніторингових інституцій для розслідування скарг громадян. Громадські наглядові органи, включаючи організації громадянського суспільства та засоби масової інформації, відіграють важливу роль в інформуванні громадськості, заохоченні громадянської активності та викритті неправомірних дій уряду. Такий підхід надає пріоритет прозорості та розширює можливості громадян для просування змін знизу догори.

Автократична демократія. Автократична демократія може здатися суперечливим поняттям, і це дійсно так. Також відомий як неліберальна демократія або гібридний режим, цей тип правління позиціонує себе як демократичний, проте має якості авторитарної держави, де влада зосереджена в руках правлячої еліти або харизматичного лідера.

Автократична демократія може включати в себе певні демократичні риси, такі як проведення виборів; однак ці вибори часто піддаються маніпуляціям або фальсифікаціям, щоб забезпечити правлячій партії або лідеру владу. Прийшовши до влади, правляча еліта, як правило, демонтує систему стримувань і противаг, яка покликана обмежувати її владу, наприклад, ставить під свій контроль суди,

ЗМІ та наглядові органи. Автократичним режимам бракує плюралізму, уряд контролює громадську думку і змушує замовкнути тих, хто його критикує. Меседжі підлаштовуються так, щоб відображати погляди більшості, а меншини часто стають цапами-відбувайлами у вирішенні суспільних проблем [1, с. 26].

У 2022 році Європейський парламент оголосив Угорщину «гібридним режимом електоральної демократії». Це сталося після переобрання Віктора Орбана на четвертий термін поспіль, коли його партія «Фідес» здобула переважну більшість голосів на виборах, які були охарактеризовані як "вільні, але не чесні" через нечесну конкуренцію на користь правлячого уряду. Як повідомляється у Звіті про верховенство права за 2023 рік, значна частина ЗМІ в Угорщині де-факто перебуває під контролем уряду, а критичні голоси замовчуються за допомогою наклепницьких кампаній [11, с. 52].

Демократія набуває різних форм, але об'єднує в собі такі ключові риси:

- повага до особистості як до розумної і раціональної істоти, здатної приймати рішення;
- віра в потенціал людей для особистого розвитку і суспільного прогресу;
- прагнення до співпраці та організованості в суспільстві;
- принцип поділу влади, де влада не концентрується в руках однієї особи чи групи, але розподіляється між всіма громадянами;

Характеристики, які описують уряд, що заснований на демократичній системі:

- влада функціонує відповідно до волі та інтересів народу;
- влада функціонує відповідно;
- конституційні принципи, узгоджені з інтересами, волею та владою народу, реалізуються через конституцію та закони країни;
- ознаки демократії тісно пов'язані із загальними виборами, які є політичним процесом, спрямованим на вибір партій, що формують уряд;
- як партійний атрибут, демократія виступає засобом участі у впровадженні демократичних засад;
- владний аспект демократії полягає у поділі та відокремленні влади;

- відповідальність в демократії несуть обрані партії, які беруть участь в ефективному здійсненні демократичного процесу.

Крім того, згідно з рішенням Міжнародної конференції «Динамічні аспекти верховенства права в сучасну епоху», демократична країна повинна мати наступні характеристики:

- верховенство права, (усі рівні і ніхто не стоїть над законом. Закон має найвищу силу, всі підкоряються закону і до всіх громадян ставляться однаково);

- незалежна судова система (конфлікти вирішуються в судах у більш демократичний спосіб без будь-якого втручання уряду, оскільки суди є незалежними);

- громадянські свободи (люди мають право користуватися громадянськими свободами, такими як: свобода брати участь у страйках, протестах і висловлювати свою думку за допомогою слова і самовираження);

- опозиція (ефективно організована опозиційна партія відіграє життєво важливу роль у демократичних державах, здійснюючи нагляд за виконавчою владою та забезпечуючи систему стримувань і противаг);

- виборні представники (громадяни обирають осіб, які діють як їхні лідери у сфері прийняття рішень на місцевому, урядовому та інституційному рівнях. Таким чином, громадяни мають право брати участь у процесах прийняття рішень від імені інших) [46].

1.2. Доктрина ліберальної демократії, її універсальність

Ліберальну демократію можна розуміти як політичну систему, яка визначається демократичною політичною участю та індивідуальними правами. У ліберальних демократіях влада держави обмежена неупередженою системою правосуддя.

Ліберальна демократія представляє собою складну соціально-політичну парадигму, в якій представницька демократія діє за принципами класичного

лібералізму. Характеризується виборами між кількома різними політичними партіями, ринковою економікою з приватною власністю та рівним захистом прав людини, громадянських прав і свобод, а також політичних свобод для всіх людей.

Ліберальна демократія може приймати різні конституційні форми, так як це може бути конституційна монархія або республіка. Може мати парламентську, президентську систему. Зазвичай мають загальне виборче право, яке надає всім повнолітнім громадянам право голосу, незалежно від етнічної приналежності, статі, гендеру, соціального статусу, релігії [3].

Є три ключові аспекти, які характеризують ліберальну демократію.

Вільні та чесні вибори. Вибори можуть проводитися за різними виборчими системами – від мажоритарної до пропорційної. Неважливо, яку систему використовують, вибори в ліберальних демократіях повинні пропонувати громадянам анонімне голосування. За допомогою цих виборів громадяни обирають представників, які будуть відстоювати їхні інтереси в політичній сфері. Така представницька структура означає, що ліберальна демократія є різновидом непрямой демократії, але на відміну від прямої демократії з громадянами не потрібно обговорювати кожне рішення уряду.

Свобода слова є неоцінним досягненням демократії. Безумовно, абсолютної свободи слова не існує, про що свідчить досвід демократичних країн. Крім того, слід зазначити, що свобода слова – це не право на дезінформацію. Свобода слова - це можливість відкрито висловлювати свою позицію, не боячись наслідків через те, що вона комусь може не сподобатися. Свобода слова – невід’ємний атрибут громадянського контролю. Адже контроль - це не тільки отримання інформації про діяльність влади, а й її публічна оцінка і донесення до громадськості з метою коригування, якщо це потрібно, відповідно до суспільних інтересів.

Не лише громадянам, а й політичним партіям потрібне гарантування свободи у виборчому процесі. У ліберальній демократії кожен громадянин має право агітувати та підтримувати обрану їм політичну партію/лідера. У свою

чергу, політичні партії/лідери мають право використовувати цю підтримку у своїх цілях [13].

Політична участь. Для того, щоб вибори функціонували, дуже важливо, щоб громадяни відчували себе залученими до участі в них. Наприклад, групи меншин повинні відчувати себе включеним у політичний дискус і мати впевненість, що їхні голоси врахуються, а права поважатимуться. Політична участь пов'язана не лише із виборами, і в умовах ліберальної демократії вона може набувати різних форм (участь в акціях протесту, письмове звернення, відвідування публічних консультацій).

Особисті свободи. У ліберальній демократії громадянам повинні бути гарантовані певні права і свободи, які відповідають обов'язкам, які вони повинні виконувати. Громадянам гарантується свобода голосу, однак разом з цією свободою приходить і обов'язок голосувати.

Підзвітність. У ліберальних демократіях політична структура поділена на три незалежні гілки влади: виконавчу, законодавчу і судову. Мета такої структури – забезпечення розподілу державної влади між трьома незалежними гілками, які можуть притягнути одна одну до відповідальності. Так як ліберальна демократія виникла як реакція на тиранію авторитарних монархій. У монархічній системі не було ніякої підзвітності. Влада монарха була абсолютною, а його слово – остаточним.

Тому в ліберальних демократіях влада не зосереджена в руках партії, що перебуває при владі. Замість цього, законодавча і судова гілки влади можуть притягнути виконавчу владу (прем'єр-міністра і кабінет міністрів) до відповідальності. Саме через законодавчу владу закони, запропоновані урядом, ретельно вивчаються та опрацьовуються. Судова влада також має право обмежувати виконавчу владу, створюючи закони, які обмежують сферу її впливу.

Ліберальні демократії часто вирізняються своєю прихильністю до толерантності та плюралізму. Вони охоплюють широкий спектр соціальних і політичних поглядів, включно з тими, що вважаються екстремістськими або

маргінальними, що дозволяє їм співіснувати і брати участь у демократичній конкуренції за політичний вплив. Періодичні вибори в ліберальних демократіях забезпечують платформу для груп з різноманітними політичними поглядами, які змагаються за владу.

Термін «ліберальний» чи «ліберальній демократії» не означає, що уряд дотримується політичної ідеології лібералізму. Натомість, він визнає, що основоположні принципи сучасної ліберальної демократії були сформовані в епоху Просвітництва філософами, які відстоювали індивідуальну свободу і наголошували на захисті від свавілля влади. Сьогодні ліберальну демократію підтримують різні політичні ідеології, включаючи консерватизм, християнську демократію, соціал-демократію та деякі форми соціалізму [23, с. 161].

По всьому світу економічні негаразди та демографічні зміни спричинили попит на сильних лідерів. Цей сплеск популізму - більше ніж емоційна реакція; він заохочує політичну структуру, яка загрожує ліберальній демократії. Хоча популізм приймає принципи народного суверенітету і мажоритарності, він скептично ставиться до конституціоналізму і ліберального захисту громадян. Більше того, популістське визначення «народу» як однорідного не може слугувати основою для сучасної демократії, яка стоїть на захисті плюралізму або падає разом із ним. Хоча цей відроджуваний трайбалізм може черпати силу в неповноті життя в ліберальному суспільстві, ліберально-демократична система унікально приховує в собі здатність до самокорекції, що є важливою основою для необхідних реформ [6].

Для новітніх ліберальних демократій і тих країн, які прагнуть до ліберальної демократії, деякі проблеми здаються очевидними, включаючи брак досвіду роботи з ліберально-демократичними інститутами і залишки іноді ворожих політичних культур. Навіть у найдавніших і найпотужніших ліберальних демократіях існує безліч теоретичних і практичних проблем, як зсередини, так і ззовні.

Очевидною проблемою зсередини є захист прав меншин, що викликає постійне занепокоєння через основну суперечність між вимогами лібералізму, з

одного боку, і демократією, або правлінням більшості, з іншого. Серед очевидних проблем ззовні, ліберальна демократія з перших днів свого існування зазнавала викликів на полі бою і в світі ідей. Спочатку опір чинили клерикальні інституції, а згодом – неліберальні ідеології, такі як нацизм і комунізм [7, с. 327].

Менш очевидні виклики зсередини пов'язані зі статусом самого принципу згоди. Принаймні частково з Французької революції походить версія лібералізму, яка виступає проти традиційного морального і соціального авторитету, але не проти загальної влади держави. Французький політичний мислитель Алексіс де Токвілю своїй праці «Демократія в Америці» попереджав про небезпеку державної влади та централізації у поєднанні зі слабким громадянським суспільством. Він припустив, що люди, які прагнуть такої державної влади або погоджуються на неї заради негайного комфорту, втрачають здатність до самоврядування. Коли уряд перебирає на себе традиційні функції ринку і громадянського суспільства, від людей очікується, що вони будуть робити менше для себе і для спільного блага, а отже, від них можна очікувати меншого в політичному плані. «Важко уявити, як люди, які повністю відмовилися від управління власними справами, можуть зробити мудрий вибір тих, хто буде робити це за них. Ніколи не слід очікувати, що ліберальний, енергійний і мудрий уряд виникне з голосів народу слуг» [35]. З цієї точки зору, ліберальна демократія потребує свободи у формі спонтанної, неурядової діяльності та організацій, які також забезпечують соціальну згуртованість. За відсутності такої діяльності та організацій гіперіндивідуальність і моральний лібертинізм вимагають дедалі більшого державного контролю, що заохочує все менш активну громадянську позицію.

У двадцять першому столітті ліберальні праві, або ж «класичні ліберали» схильні поділяти занепокоєння де Токвіля і підтримувати ринок та обмежений уряд не лише з економічних міркувань, але й як стримуючий фактор для державної влади та засіб розвитку громадянських чеснот. З іншого боку, ліві ліберали часто розглядають державну владу в її сучасному, адміністративному втіленні як позитивне благо. На їхню думку, така влада необхідна для соціальної

справедливості та приборкання найгірших наслідків ринку [31, с. 84].

Якими б не були переваги цих аргументів, очевидно, що ліберальна демократія вимагає свободи бути політичним у значущий консенсусний спосіб, але також вимагає свободи від політики, тобто свободи займатися власними справами. Демократія була б тоталітарною, а не ліберальною, якби громадяни були постійно зайняті зобов'язаннями перед державою і могли безперешкодно накладати на інших громадян подібні зобов'язання.

Можливість нав'язувати свої погляди на питання, що стосуються фундаментально оспорюваних моральних і конституційних принципів, без узгодження з суспільством, створює ще один виклик для ліберальної демократії. Таке нав'язування незмінно пов'язане з питаннями загальної державної влади, того, хто її здійснює, і способу, в який вона здійснюється. У Сполучених Штатах ця проблема набула форми занепокоєння щодо меж судової влади. З усіх гілок влади судова влада за своєю природою є найменш консенсусною. Вона підлягає народному контролю лише дуже опосередковано. Оскільки сучасний лібералізм звеличує особистість як таку, певні концепції прав цілком можуть вступати в суперечність з концепціями спільного блага. Державна влада у вигляді неконсенсусних судів може бути використана для скасування законів, які можуть розглядатися як законні консенсусні рішення народних гілок влади.

Отже, основна ідея лібералізму: визнання і захисту сфери поза межами законного впливу уряду, в якій індивіди можуть насолоджуватися незалежністю і приватним життям. У цьому дусі Декларація незалежності США не лише посилається на республіканський принцип, але й обмежує його. Якщо всі люди наділені «певними невід'ємними правами», які не можуть бути створені урядами і від яких не можуть відмовитися окремі особи, то республіканський принцип може санкціонувати лише ті форми правління, які підтримують ці права. Уряди, нагадує Декларація, створені для того, щоб «забезпечувати ці права», а не для того, щоб їх переосмислювати чи обмежувати.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ

2.1. Роль демократії в історії політичної думки

Історично так слалось, що демократичні інститути не виникали спонтанно, а завжди адаптувалися відповідно до вимог. Їхній розвиток є прямим результатом тривалого еволюційного процесу, в якому інститути, що становлять частину сучасної демократії, та закони, що їх регулюють, поступово впроваджувалися і модифікувалися, щоб відобразити зміни та трансформацію вподобань суспільства. Гнучкість та адаптивність є ключовою перевагою демократичних інституцій. Саме цю здатність демократія неодноразово демонструвала впродовж своєї історії.

Демократія відіграла важливу роль в історії цивілізації, допомагаючи перетворити світ із владних структур монархії, імперії та завоювань на народне правління, самовизначення та мирне співіснування.

Багато мислителів стверджували, що демократія може бути лише шкідливою для вільного та справедливого суспільства, характеризуючи правління більшості як нестабільне, ірраціональне за своєю суттю та загрозу приватній власності.

Після античності упродовж століть більшість важливих політичних рішень у країнах світу, як правило, приймали монархи. До кінця XVIII століття суперництво між володарями і зовнішня політика держав визначали хід історичних подій. Громадської думки практично не враховувалося, і її практично не висловлювали. Тому вислів Людовика XIV «Держава - це я», який став популярним, мав відповідний підґрунтя в ті часи.

«Республіка» Платона відкидає демократію і натомість пропонує ідею правління «королів-філософів». Токвіль та інші попереджали про «тиранію більшості», яку може спричинити демократія [33].

Батьки-засновники Сполучених Штатів Америки були добре обізнані з

цією потенційною загрозою і створили конституцію та колегію виборців для того, щоб обмежити лідерів, обраних загальною громадською волею, у їхніх правах, які гарантувалися конституцією.

Зв'язок між правами людини та демократією є глибоким і протікає в обох напрямках: кожен певним чином залежить від іншого та неповний без іншого.

Перш за все, цінності рівності та автономії також є цінностями прав людини, а право брати участь в уряді саме по собі є правом людини. Стаття 21 Загальної декларації прав людини говорить нам, що «Воля народу повинна бути основою влади уряду»: отже, демократія фактично є єдиною формою правління, яка відповідає правам людини [36].

Однак «демократія» також є неповною без повної поваги до прав людини. Участь у керівництві справами майже неможлива без врахування основних прав людей. Наприклад:

1. Свобода думки, совісті та релігії (УДПЛ, стаття 18). Це одне з перших прав: люди повинні мати можливість мислити вільно, дотримуватися будь-яких переконань, які для них важливі, без покарання за це. Протягом історії уряди намагалися обмежувати це право, оскільки остерігалися, що розмірковування людей про альтернативні форми управління може поставити під сумнів існуючу систему. Таким чином, вони карали людей за їхні «неправильні» думки. Проте суспільство без різноманітності поглядів не лише є нетолерантним, але також обмежує свої можливості для розвитку в нових і, можливо, покращених напрямках.

2. Свобода вираження думок (згідно із статтею 19 УДПЛ) не просто означає мати право на власні думки, але також на здатність виражати їх вголос, незалежно від їхнього характеру. Якщо людям обмежують можливість обговорювати свої погляди з іншими або подавати їх у ЗМІ, то як вони можуть брати участь у урядових процесах? По суті, їхні думки фактично відсутні в спектрі можливих альтернатив, які розглядаються.

3. Свобода мирних зібрань та асоціацій (відповідно до статті 20 УДПЛ) дозволяє вам обговорювати ідеї з іншими, які поділяють ваші погляди,

створювати групи інтересів або лобістські організації, або ж збиратися разом для висловлення протесту проти рішень, з якими ви не погоджуєтесь. Можливо, така діяльність іноді викликає незручність для урядових структур; проте вона є важливою, коли різні голоси та погляди повинні бути враховані. Це неодмінна частина суті демократії [18].

Це всього лише три права людини, які пов'язані з концепцією демократії. Однак будь-яке порушення інших прав людини також впливає на можливість людей брати участь у урядових процесах. Бідність, погане здоров'я або відсутність житла можуть ускладнити можливість кого-небудь бути чулим і зменшити вплив його чи її вибору порівняно з іншими. Такі порушення прав практично завжди унеможливають обрання відповідних осіб на важливі посади в уряді.

Відповідно до теорії лорда Актона, справді цивілізоване суспільство має боротися за те, щоб охопити всі групи всередині нього, щоб запобігти ситуації, коли група або групи в цьому суспільстві розвивають нетерпимість до іншої групи або груп.

Часто аристократичні правителі, зазвичай проживаючи в слабких демократичних системах, використовують розбіжності в громаді для зміцнення своєї влади, яку вони часто зловживають, внаслідок подальшої ізоляції окремих частин суспільства. Основні фактори, що заважають інтеграції в суспільство, включають етнічну приналежність, історичні обставини, релігійні відмінності та інші [51].

За словами Ленца, етнічна приналежність у будь-якому її вияві, розмірі чи назві має настільки велике значення у політиці та становить настільки важливий фактор при формуванні суспільств, що соціологи і навіть антрополози повинні приділити цьому значну увагу.

З іншого боку, Джордж Кар'ю висловив думку, що наявні напружені відносини між незалежними африканськими державами та питаннями етнічної належності ускладнюють перехід до демократичних суспільств. Це було видно в численних країнах, включаючи Кенію, де особливо відчутна була напруженість,

пов'язана з етнічними питаннями між громадою та державою.

У 1992 році в Кенії виникли конфлікти між етнічними громадами, які були зумовлені спробами завадити деяким громадам приймати участь у майбутніх виборах цього року. Ці конфлікти виникли на тлі переконання, що деякі громади були виключені з процесу розподілу плодючої землі, яку залишили британські поселенці під час набуття Кенії незалежності.

Ще однією ключовою складовою, яка призвела до розмивання демократії в сучасному суспільстві, є питання релігійних відмінностей. На відміну від етнічної належності, релігійні розбіжності можуть бути потенційно більш небезпечними для демократії і суспільства загалом.

Небезпека релігійних відмінностей для руйнування демократії виникає з того факту, що, будучи основаними на вірі, вони можуть перетнути кордони, раси та етнічні групи, і, таким чином, сприяти негативним тенденціям серед широкого населення, більше, ніж етнічні відмінності. Релігія визначає багато аспектів нашого життя та впливає на наші дії на основі вірувань, які нам передають наші релігійні переконання. Екстремістські релігійні переконання заважають успішному переходу до демократії в багатьох країнах.

Отже, розглядаючи історію європейських народів, можна чітко визначити, що ці країни мусили подолати екстремістські релігійні практики, щоб успішно перейти до демократії. В значній мірі автократичне керівництво базувалося на екстремістських релігійних переконаннях, які зазвичай використовувалися для маніпулювання спільнотами.

2.2. Виборча система та політичні партії

Вибори роблять фундаментальний внесок у демократичне врядування. Оскільки пряма демократія – це форма правління, за якої політичні рішення приймаються безпосередньо громадянами. Вибори дозволяють виборцям обирати лідерів і вимагати від них підзвітності за їхню роботу на посаді.

Підзвітність може бути підірвана, якщо обраним лідерам байдуже, чи будуть вони переобрані, або ж якщо з тих чи інших причин одна партія (коаліція) настільки домінує, що виборці практично не мають вибору серед альтернативних кандидатів, партій чи політик. Можливість обирати і контролювати лідерів, допомагає вирішити проблему спадкоємності влади і, таким чином, сприяє збереженню демократії. Більше того, коли виборчий процес є конкурентним і змушує кандидатів чи партії виставляти на загальний огляд свою діяльність та майбутні наміри, вибори слугують форумом для обговорення суспільних проблем і сприяють вираженню громадської думки. Таким чином, вибори забезпечують політичну освіту для громадян і гарантують, що демократичний уряд реагує на волю народу. Вони також легітимізують дії тих, хто перебуває при владі, і цю функцію певною мірою виконують навіть неконкурентні вибори.

Вибори також зміцнюють стабільність і легітимність політичної спільноти. Подібно до національних свят, які вшановують спільний досвід, вибори пов'язують громадян один з одним і тим самим підтверджують життєздатність держави. Як наслідок, вибори сприяють соціальній та політичній інтеграції.

Політичні партії є насамперед конкурентами у виборчому процесі і не відіграють жодної теоретичної ролі в організації виборів. Важливо відзначити основну відмінність між партіями-конкурентами на виборах та органами адміністрування виборів.

Щоб забезпечити відсутність конфлікту інтересів, політичні партії та кандидати повинні розвивати прихильність і впевненість у прозорості та чесності виборів. Це передбачає встановлення довіри між регульованими партіями та їхніми регуляторними органами; така довіра має вирішальне значення для демократичного процесу. Прозорість, довіра та ефективність, які мають вирішальне значення для забезпечення легітимності та належного проведення виборів, краще досягаються, коли політичні партії беруть участь у всіх етапах процесу, а не залишають його виключно органам адміністрування виборів з мінімальним контактом з ними або взагалі без нього. Важливо, щоб політичні партії були повністю обізнані з усіма політиками та процесами, які прямо чи

опосередковано впливають на них, і мали право голосу в процесі прийняття рішень.

Існує п'ять основних способів інтеграції представників партій чи кандидатів у виборчий процес як в усталених, так і в нових демократіях.

Перший механізм передбачає співпрацю багатопартійних фракцій у розробці або перегляді виборчого законодавства.

Другим варіантом є включення представників партій до складу органу, що формує виборчу політику, наприклад, виборчої комісії, на постійній основі, в якості спостерігачів без права голосу або учасників засідань виборчої комісії.

Менш поширеним підходом є залучення політичних партій до проведення виборів або шляхом участі в якості персоналу з управління виборами, наприклад, працівників виборчих дільниць, або шляхом відповідальності за конкретні аспекти, включаючи інформування виборців або реєстрацію.

Найпоширенішим методом є запрошення партій і кандидатів призначати своїх представників для нагляду/моніторингу за виборчою процедурою, насамперед за такими важливими функціями, як реєстрація, голосування та підрахунок голосів [26].

Створення «консультативного» комітету, що складається з усіх партій і кандидатів, настійно рекомендується як засіб досягнення інклюзивності. Цей комітет повинен регулярно збиратися на щотижневій основі напередодні виборів для проведення змістовних дискусій та обміну рекомендаціями.

Виборчі системи мають вирішальне значення для того, як люди беруть участь у політиці і хто утримує владу в представницькій демократії. Виборча система визначає, як реалізується основне політичне право – право голосу. Те, як голосують і підраховують голоси, впливає на склад демократичної палати, на те, як депутати ставляться до громадськості, а також на те, яка партія чи група партій зможе сформувати уряд. Тип виборчої системи, що використовується, може впливати на вибір, який роблять громадяни під час голосування, і на тип уряду, який може бути сформований. Таким чином, виборчі системи відіграють вирішальну роль у визначенні характеру політичної системи.

Мажоритарна система – це найпростіший спосіб визначення результатів виборів. Для перемоги кандидату достатньо отримати більше голосів, ніж будь-який інший окремих опонент, а не більше голосів, ніж об'єднана опозиція, як того вимагає мажоритарна система відносної більшості. Чим більше кандидатів змагаються за місце в окрузі, тим більша ймовірність того, що кандидат-переможець отримає лише меншість голосів виборців. До країн, які використовують мажоритарну систему на виборах до національних законодавчих органів, належать Канада, Велика Британія, Індія та Сполучені Штати» [19, с. 72].

За мажоритарною системою відносної більшості партія або кандидат, який набрав понад 50 відсотків голосів у виборчому окрузі, отримує місце в парламенті, на яке претендує. Однією з труднощів мажоритарної системи абсолютної більшості є те, що вона не може бути застосована на виборах, де є більше двох кандидатів. Для подолання цієї проблеми було розроблено кілька варіантів мажоритарної системи відносної більшості. В Австралії альтернативне або преференційне голосування використовується на виборах до нижньої палати парламенту. Виборці розставляють кандидатів у альтернативному або преференційному бюлетені. Якщо голоси перших кандидатів не дають більшості, найслабший кандидат вибуває, а його голоси перерозподіляються між іншими кандидатами відповідно до других преференцій у виборчому бюлетені. Цей процес перерозподілу повторюється до тих пір, поки один кандидат не отримає більшість. У Франції система подвійного голосування використовується на виборах до Національної Асамблеї. Якщо жоден кандидат не отримує більшості голосів у першому турі, проводиться другий тур. У другому турі можуть брати участь лише кандидати, які отримали голоси щонайменше однієї восьмої зареєстрованих виборців у першому турі, і кандидат, який отримує більшість голосів у другому турі, оголошується переможцем. Деякі кандидати, які мають право на участь у другому турі, знімають свої кандидатури і підтримують одного з лідируючих кандидатів. На противагу двопартійній нормі плюралістичної системи, Франція має те, що деякі аналітики називають

«двоблоковою» системою, в якій головні ліві та головні праві партії змагаються в першому турі виборів, щоб представляти свою відповідну ідеологічну групу, а потім об'єднуються один з одним, щоб максимізувати представництво свого блоку в другому турі виборів. Рідко використовуваним варіантом є система додаткових голосів, яка була запроваджена на виборах мера Лондона. За цією системою виборці перераховують два кандидати, яким вони віддають перевагу; якщо жоден кандидат не отримує більшості голосів виборців, які віддають перевагу першому кандидату, всі бюлетені, в яких не вказані два кандидати, що набрали найбільшу кількість голосів, як перший або другий вибір, викидаються, а для визначення переможця використовується комбінація перших і других переваг. Мажоритарна система відносної більшості зазвичай використовується лише в одномандатних виборчих округах.

Пропорційне представництво вимагає, щоб розподіл місць у парламенті був широко пропорційним розподілу голосів між конкуруючими політичними партіями. Вона спрямована на подолання непропорційності, яка є результатом мажоритарної системи, і створення представницького органу, який відображає розподіл думок серед виборців. Через використання багатомандатних виборчих округів у пропорційній системі, партії, які не набрали ані більшості, ані більшості голосів виборців, все одно можуть отримати представництво в парламенті. Як наслідок, кількість політичних партій, представлених у законодавчому органі, часто є великою; в Ізраїлі, наприклад, у Кнесеті, як правило, більше 10 партій.

Хоча в багатьох системах пропорційність є наближеною, вона ніколи не може бути досконало реалізована. Не дивно, що результати виборів за пропорційною системою зазвичай є більш пропорційними, ніж за мажоритарною системою відносної більшості. Тим не менш, низка факторів може призвести до непропорційних результатів навіть за умов пропорційного представництва. Найважливішим фактором, що визначає фактичну пропорційність пропорційної системи, є величина округу – тобто кількість кандидатів, яких обирає окремий виборчий округ. Чим більша кількість місць у виборчому окрузі, тим більш

пропорційним є результат. Другим важливим фактором є конкретна формула, яка використовується для переведення голосів у мандати. Існує два основних типи формул: єдиний голос, який можна передати, і пропорційне представництво за партійними списками.

Єдиний голос, що може бути переданий. Система єдиного голосу, який можна передати, або система Хейра, на честь одного з її англійських розробників, Томаса Хейра, розроблена в Данії та Британії в 19 столітті, використовує бюлетень для голосування, який дозволяє виборцю розставити кандидатів у порядку їхніх уподобань. Коли бюлетені підраховуються, кожен кандидат, який отримує необхідну квоту голосів, отримує місце в парламенті. При підрахунку голосів голоси, отримані кандидатом-переможцем понад квоту, передаються іншим кандидатам відповідно до других преференцій, зазначених у виборчому бюлетені. Будь-який кандидат, який набрав необхідну квоту, також отримує місце в парламенті. Цей процес повторюється, з подальшою передачею надлишкових місць, доки не будуть розподілені всі місця, що залишилися. П'ятимандатні виборчі округи вважаються оптимальними для функціонування системи єдиного голосу, що передається [43].

Оскільки формула єдиного голосу, що передається, передбачає агрегування ранжованих преференцій, вона вимагає складних виборчих розрахунків. Ця складність, а також той факт, що вона обмежує вплив політичних партій, ймовірно, є причиною її рідкісного використання: вона застосовувалася в Північній Ірландії, Ірландії та на Мальті, а також на виборах до сенатів Австралії та Південної Африки. Особливістю формули Хейра, яка відрізняє її від інших формул пропорційного представництва, є її акцент на кандидатах, а не на партіях. Партійна приналежність кандидатів не має жодного впливу на розрахунки. Успіх малих партій значно варіюється; невеликі центристські партії, як правило, отримують вигоду від передачі голосів, а невеликі екстремістські партії, як правило, зазнають покарань [54].

Пропорційне представництво за партійними списками. Основна відмінність між системою єдиного голосу, що передається, та списками, які

переважають на виборах у Західній Європі та Латинській Америці, полягає в тому, що в останньому випадку виборці, як правило, обирають між партійними списками кандидатів, а не між окремими кандидатами. Хоча виборці можуть мати певний обмежений вибір між окремими кандидатами, підрахунок голосів здійснюється на основі партійної приналежності, а місця розподіляються на основі партійних, а не кандидатських підсумків. Місця, отримані партією, розподіляються між її кандидатами в тому порядку, в якому вони з'являються в партійному списку. Використовується кілька типів виборчих формул, але є два основних типи: найбільшого середнього та найбільшого залишку.

У формулі найбільшого середнього наявні місця по черзі розподіляються між партіями з найбільшою середньою кількістю голосів, яка визначається шляхом ділення кількості отриманих голосів на кількість місць, виділених партії, плюс певне ціле число, в залежності від методу, що використовується. Кожного разу, коли партія отримує місце, дільник для цієї партії збільшується на одне й те саме ціле число, що зменшує її шанси на отримання наступного місця. В усіх методах перше місце отримує партія з найбільшою абсолютною кількістю голосів, оскільки, оскільки місця не розподілені, середня кількість голосів, розрахована за формулою, буде найбільшою для цієї партії. Метод д'Хондта, названий на честь його бельгійського винахідника Віктора д'Хондта, обчислює середнє значення шляхом ділення кількості голосів на кількість місць плюс один. Таким чином, після того, як партія отримала перше місце, кількість голосів, отриманих нею, ділиться на два (дорівнює початковому дільнику плюс один), і так само для партії, яка отримала друге місце, і так далі. У так званому методі Сен-Лаге, розробленому французом Андре Сен-Лаге, використовуються лише непарні числа. Після того, як партія отримала своє перше місце, загальна кількість її голосів ділиться на три; після того, як вона отримує наступні місця, дільник збільшується на два. Метод д'Хондта використовується в Австрії, Бельгії, Фінляндії та Нідерландах, а метод Сен-Лаге – в Данії, Норвегії та Швеції.

Пропорційність результатів також може бути розмита введенням виборчого бар'єру, який вимагає, щоб політична партія перевищила мінімальний

відсоток голосів для того, щоб бути представленою в парламенті. Розроблені для обмеження політичного успіху невеликих екстремістських партій, такі пороги можуть створювати значні бар'єри для представництва. У різних країнах цей поріг варіюється від 4 відсотків у Швеції до 5 відсотків у Німеччині та 10 відсотків у Туреччині.

Гібридні системи. У деяких країнах мажоритарна та пропорційна системи поєднуються в так званих змішаних пропорційних системах або пропорційних системах з додатковим членом. Хоча існує низка варіантів, у всіх змішаних пропорційних системах частина депутатів обирається за пропорційною системою, а решта за непропорційною формулою. Класичним прикладом гібридної системи є німецький Бундестаг, який поєднує особистий зв'язок між представниками та виборцями з пропорційністю. Конституція Німеччини передбачає обрання половини членів парламенту за пропорційною системою, а половини – за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах. Кожен виборець має два голоси. Перший голос віддається за окрему особу, яка буде представляти округ; кандидат, який набере найбільшу кількість голосів, перемагає на виборах. Другий голос – за регіональний партійний список. Результати другого голосування визначають загальний політичний склад Бундестагу. Усі партії, які отримали щонайменше 5% голосів виборців по всій країні, або перемогли щонайменше в трьох округах – отримують місця в Бундестазі на основі відсотка отриманих ними голосів. Голоси партій, які не отримали представництва, перерозподіляються між більшими партіями на основі їхньої частки голосів. Протягом 1990-х років низка країн прийняли варіанти німецької системи, включаючи Італію, Японію, Нову Зеландію та деякі країни Східної Європи (наприклад, Угорщина та Україна). Гібридна система також була прийнята урядом Великої Британії для автономних асамблей Шотландії та Уельсу. Однією з головних відмінностей між змішаними системами є відсоткове співвідношення місць, що розподіляються за пропорційною та мажоритарною системами. В Італії та Японії, наприклад, близько трьох чвертей і трьох п'ятих всіх місць відповідно розподіляються через

вибори в округах.

Отже, вибір країною виборчої системи, як і її концепція представництва, як правило, відображає її конкретні культурні, соціальні, історичні та політичні обставини. Мажоритарна або плюралістична виборчі системи, швидше за все, є прийнятними у відносно стабільних політичних культурах. У таких культурах коливання електоральної підтримки від виборів до виборів зменшують поляризацію і сприяють політичному центрizmu. Таким чином, принцип «переможець отримує все», притаманний мажоритарній системі або системі відносної більшості, не сприймається як такий, що надмірно позбавляє виборчих прав або обмежує їхню свободу. На противагу цьому, пропорційне представництво частіше зустрічається в суспільствах з традиційними етнічними, мовними та релігійними розбіжностями, або в суспільствах, які пережили класові та ідеологічні конфлікти.

2.3. Роль ЗМІ та громадянського суспільства

Важливість громадської думки визнається багатьма людьми, і вона є життєво важливою частиною демократії. Вона складається з окремих осіб і груп, які діляться своїми думками з різних питань. Через природу плюралістичного суспільства існує багато різних позицій щодо громадської думки. Через громадську думку уряд може впливати на свідомість людей. З іншого боку, це дуже вигідно для опозиції, оскільки дозволяє їй безпосередньо критикувати владу.

Окрім сильного громадянського суспільства, демократія не може процвітати без такого ж сильного медіа-сектору. Вільна і незалежна преса виконує важливі демократичні функції, включаючи контроль за діяльністю державних службовців, забезпечення платформи для дебатів та інформування громадян [41, с. 56]. Поінформовані громадяни слугують стримуючим фактором для можновладців, гарантуючи, що «представники дотримуються присяги і

виконують, в цілому, бажання тих, хто їх обрав» [42]. Джеймс Керран і Торіл Аалберг підкреслюють позитивний вплив медіа-обізнаних громадян на суспільство: стабільні та змістовні думки з різних питань, пов'язані між собою інтереси і ставлення, а також надання переваги політичним кандидатам, що репрезентують ці погляди [42]. Свобода преси відіграє вирішальну роль в демократії як неодмінна умова майже кожної іншої форми свободи, і навіть самого демократичного процесу.

Надійні засоби масової інформації дають громадянам можливість робити усвідомлений вибір, який, за умови його вільного здійснення, сприяє демократизації. ЗМІ діють як каталізатор демократії та розвитку, допомагаючи зробити участь громадськості значущою. Якщо ЗМІ виконують свою роботу віддано та чесно, то демократія буде функціонувати ефективніше. Надійність означає журналістику, яка є точною, неупередженою та соціально відповідальною. У західній практиці збір та подання інформації засобами масової інформації регулюється щонайменше трьома ключовими принципами: точність, неупередженість та відповідальність в інтересах суспільства. Ці принципи поширюються на репортерів, редакторів, режисерів, продюсерів, менеджерів, операторів, дизайнерів та інших осіб, включаючи приватних осіб (фрілансерів), інформаційні агентства, як приватні, так і державні [15, с. 44].

За допомогою досліджень, підвищення обізнаності, навчання, моніторингу, правової допомоги та аналізу бюджетів громадянське суспільство може ефективно брати участь у громадському контролі над управлінням сектором безпеки на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Засоби масової інформації також можуть виконувати багато з тих же функцій і, в першу чергу, доносити їх до широкої аудиторії. Крім того, ЗМІ є основним засобом комунікації з громадськістю, урядом і сектором безпеки [20].

Основні функції засобів масової інформації:

- інформувати громадськість про те, що відбувається на локальному та масштабного рівнях;
- провокувати публічні дебати, що сприяють більшій участі громадськості

у прийнятті важливих рішень;

- викривати зловживання владою;

- допомагати політикам комунікувати з громадською думкою, водночас пропонуючи політикам засоби для пояснення рішень громадській думці та створенні необхідної підтримки.

ЗМІ відіграють важливу роль у демократії лише за наявності сприятливого середовища, яке дозволяє їм це робити. Для цього потрібні навички для звітування та механізми, які гарантуватимуть відповідальність перед громадськістю та дотримання етичних і професійних стандартів яких вимагає демократія.

Засоби масової інформації повинні відгравати дуже відповідальну, активну та нейтральну роль у виконанні своїх обов'язків, не піддаючись впливу будь-якої конкретної політичної партії чи окремих осіб і повинні ставитися до всіх однаково. ЗМІ несуть величезну відповідальність у демократичній системі, яку вони повинні виконувати вкрай обережно, доносячи реальні факти, без жодної упередженості по відношенню до будь-кого.

Існує багато визначень громадянського суспільства. Колер-Кох визначає, що громадянське суспільство «включає всі та організації, які відіграють важливу роль у вираженні інтересів громадян та наданні послуг, що відповідають потребам людей» [48]. Сильне та стабільне громадянське суспільство допомагає зберігати демократичну енергію, надає громадянам інформацію, яка може допомогти їм у прийнятті рішень при голосуванні, а також надає можливості для громадянам інформацію, яка може допомогти їм при голосуванні, та надає можливості для потужних колективних дій. Також, організації громадянського суспільства можуть «привертати увагу суспільства до нагальних внутрішніх і міжнародних проблем, розбудовувати згуртованість у громадах, допомагати громадянам висловлювати свої переконання, здійснювати контроль над тими, хто має політичну владу» [44].

Згідно з Сабервалом (2005), громадянське суспільство визначається як соціальний простір, який повинен мати наступні якості:

- Перша якість полягає в тому, що рішення та вибір повинні прийматися на основі розуму та знань;

- Друга якість громадянського суспільства полягає в тому, що його члени повинні ставитися один до одного відкрито, без виключення за ознаками релігії, статі, касты тощо;

- Третя якість полягає в тому, що простір громадянського суспільства має бути вільним від примусового тиску при прийнятті рішень і виборі [40].

Засоби масової інформації забезпечують громадянське суспільство соціальним простором, який відповідає всім вищезазначеним якостям, оскільки ЗМІ відіграють важливу роль у демократичному суспільстві. Кастельс (2008) зазначає, що відносини між державою і громадянським суспільством є наріжним каменем демократії, оскільки без ефективного громадянського суспільства, здатного структурувати і спрямовувати громадян на дебати щодо різноманітних ідей і конфліктуючих інтересів, держава віддаляється від своїх підданих. За словами Деніса МакКвейла, громадянське суспільство описується як вільне, демократичне, не репресивне і правове, з розвиненою публічною сферою. Публічна сфера забезпечує простір між державою і приватними громадянами для інших соціальних утворень і добровільних дій. Засоби масової інформації є інститутом публічної сфери, що забезпечує платформу для дискусій і дебатів, а також для поширення інформації.

На додаток до можливих державних обмежень, існує також внутрішня еволюція в засобах масової інформації, яка становить небезпеку для плюралізму думок при публікації інформації, призначеної для формування громадської думки. Можна помітити відродження монополій у таких різноманітних сферах, як преса, радіо і телебачення: кілька газет або кілька телевізійних станцій перебувають під управлінням однієї і тієї ж компанії. Це здебільшого пов'язано з тим, що в наш час для створення телевізійної станції або газети необхідна велика кількість капітальних активів і технічних знань. Як наслідок, не всі можуть брати участь у вираженні громадської думки. Основне занепокоєння викликає той факт, що монополії на висловлення думки встановлюються через

таку концентрацію через таку концентрацію, яка більше не дозволяє жодного висловлення думки, жодного конструювання особистої ідеї чи глобальної політичної волі. конструювання особистої ідеї чи глобальної політичної волі, будь-яку публікацію інформації з повагою до плюралізму. з повагою до плюралізму. І коли ми говоримо, що медіа є «четвертою владою», ми можемо лише ставити під сумнів цю еволюцію. Це особливо небезпечно для становлення плюралістичної демократії в країнах, що здійснюють трансформацію [45].

Таким чином, можна стверджувати, що взаємовідносини між політиками і мас-медіа у сучасному суспільстві формуються складно і багатозначно. Ефективно спрямована кампанія підтримки в ЗМІ може прискорити кар'єрний зліт будь-якого політика, однак організована «брудна» кампанія, організована конкурентами, може завдати шкоди його амбіціям. Зростання впливу телебачення на суспільство призводить до медіатизації політики, що може мати небезпечні наслідки не лише для молодих демократій, таких як в Україні, але й для традиційних західних демократій. Проблема впливу мас-медіа на демократичні процеси надзвичайно обширна і потребує глибокого дослідження. Залишається без відповіді значна кількість питань, пов'язаних з роллю мас-медіа в таких аспектах політичного життя, як «приватизація мас-медіа», «монополізація ЗМІ» і багато інших, що мають вирішальне значення для розуміння ролі мас-медіа у демократизації суспільства, особливо в контексті виборчого процесу.

РОЗДІЛ 3

МАЙБУТНЄ ДЕМОКРАТІЇ

3.1. Методи та критерії оцінки якості демократії

Існує безліч пояснень величезного зростання, поширення і темпів демократизації. Внутрішні пояснення зосереджені на значних соціально-економічних змінах; активності, спровокованій соціальними рухами та громадськими організаціями; класових альянсах, заворушеннях і повстаннях; пактах і домовленостях, укладених елітами. Зовнішні пояснення зосереджені на поваленні існуючого режиму війною, поширенні демократичних цінностей через глобалізацію, ефекті зараження від процесів демократизації в сусідніх державах, а також на різноманітних міжнародних втручаннях, таких як підтримка груп громадянського суспільства і нових політичних партій, здійснення державного будівництва та інституціоналізації, а також визначення критеріїв належного і прийняттого демократичного правління.

Якісна демократія – це «правильна» демократія, тобто «стабільна інституційна структура, яка реалізує свободу і рівність громадян шляхом легітимного і відповідного функціонування його основних механізмів та інститутів» [53, с. 62].

За визначенням Робертса «Якість демократії еквівалентно тій мірі, в якій суспільство контролює уряд, або ж міцність зв'язків між громадянами та політиками» [55, с. 31].

Під якістю демократії розуміється ступінь, до якого поліархія реалізує свій потенціал як політична система. Передумовою цього підходу є те, що поліархія є необхідною, але недостатньою умовою для встановлення демократії високої якості.

Валідні, змістовні та надійні методи вимірювання та оцінки демократичного прогресу і якості демократії відіграють ключову роль у визначенні, поясненні та сприянні її поширенню. Науковці та практики

застосовують різні стратегії для оцінки якості демократії. Ці методи включають категоріальні (демократія проти недемократії) та шкальні вимірювання (рейтинг за шкалою від 1 до 10), об'єктивні вимірювання (явка виборців та частка голосів партій), гібридні практики та соціологічні опитування громадської думки. В одних випадках показники розроблялися для конкретних потреб, а потім використовувалися для інших цілей, в інших – загальні показники демократії розроблялися для широкого застосування академічною та політичною спільнотою. Однак прагнення до порівнянності та широкого часового і просторового охоплення означало певну жертву здатності цих показників відображати специфічні особливості демократії в конкретному контексті, в той час як поворот до належного врядування, підзвітності та обумовленості допомоги серед провідних міжнародних донорів створив додатковий попит на показники демократії, які можуть бути використані для оцінювання на рівні країн, регіонів та програм [2].

Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (International IDEA) розробив альтернативну систему оцінювання демократії. Ця система не покладається на рейтинги країн чи зовнішні оцінки, натомість надає перевагу комплексному підходу до оцінювання під керівництвом національних оціночних груп, що складаються з представників урядів, громадянського суспільства та академічних інституцій. Система включає в себе відданість основним принципам демократії, а також принципам посередництва, пов'язаним з цими принципами, і ретельний набір запитань щодо демократичних показників. Система дозволяє використовувати поточні показники, а також вводить контекстно-специфічні дані про якість демократії, які згодом можуть бути співвіднесені з місцевими зусиллями з демократичних реформ.

Система оцінювання відповідає фундаментальним принципам Міжнародної програми сприяння розвитку демократії в усьому світі.

- Демократизація – це поступовий процес, який вимагає терпіння.
- Демократія не може бути досягнута виключно через вибори.
- Хоча демократичні практики можна протиставляти, їх не можна

нав'язувати.

- Суспільство має будувати демократію зсередини.
- Демократію не можна імпортувати чи експортувати, її можна лише підтримувати [4, с. 11].

Фундаментальним питанням в оцінці демократії є наступне: «Наскільки демократичною є наша країна та її уряд?». Основними особливості підходу International IDEA полягають у наступному:

- Оцінювати демократію можуть лише особи, які проживають у країні що досліджується, оскільки лише вони з власного досвіду знають, як історія та культура їхньої країни впливають на становлення демократичних цінностей;

- оцінювання демократії громадянами та резидентами країни може бути ініційоване урядом або зовнішніми установами лише за умови дотримання суворих гарантій незалежності такого оцінювання;

- основна мета оцінювання демократії полягає в тому, щоб зробити внесок у суспільний дискурс і підвищити рівень обізнаності, і весь цей процес має сприяти цьому;

- оцінка має допомогти визначити сфери, які потребують реформ та моніторити цей процес;

- критерії оцінювання мають ґрунтуватися на чітко визначених демократичних принципах і охоплювати найширший спектр питань демократії, водночас надаючи експертам свободу вибору пріоритетів експертизи, виходячи з особливостей місцевості;

- оцінювання має бути якісним аналізом переваг і недоліків у кожній сфері, підкріпленим кількісними методами (коли це доречно);

- експерти повинні обирати орієнтири або стандарти для оцінювання, беручи до уваги історію країни, регіональні практики та міжнародні норми;

- процес оцінювання має включати широке залучення громадськості, в тому числі й референдуми для перевірки достовірності результатів;

- як старі, так і нові форми демократії можуть отримати користь від порівнянної системи оцінювання.

Існує суттєва різниця між дослідженням якості демократії та ступенем демократизації політичної системи. Будь-який аналіз якості демократії повинен враховувати мінімальний рівень демократизації, запропонований процедурним підходом Даля. Порівнюючи якість демократії в різних країнах, не потрібно оцінювати відносні рівні демократії, а треба враховувати ступінь, до якого вони демонструють демократичні цінності. Експерти досліджують, які країни демонструють кращі демократичні показники відповідно до обраних нормативних критеріїв. Дебати навколо якості демократії зосереджені на визначенні цих нормативних критеріїв.

Щодо ключових демократичних принципів, на які спирається система оцінювання є народний контроль над тими, хто приймає рішення та політична рівність тих, хто здійснює цей контроль. Також важливо усунути монополію еліти, які приймають рішення задля своєї вигоди та забезпечити рівне здійснення громадянських прав (гендерних, етнічних, релігійних, класових тощо).

Ця концепція ґрунтується на семи цінностях:

- Участь. Без участі громадян контроль над урядом не може бути реалізована.
- Повноваження. Громадяни надають повноваження державним представникам чи посадовим особам через вибори.
- Представництво. Громадяни обирають, кого наділити правом представляти свої інтереси, і приймати від її імені рішення на різних рівнях влади.
- Підзвітність. Підзвітність усіх посадових осіб перед суспільством має дуже важливе значення для того, щоб вони діяли як слуги народу, а не як господарі.
- Прозорість. Без відкритості та прозорості в уряді неможлива ефективна підзвітність.
- Реагування. Реагування на потреби суспільства через різні інституції (за допомогою яких ці потреби можуть бути вірно сформульовані) є ключовим показником рівня контролю впливу народу над урядом.

Загальна структура системи оцінювання включає чотири основні складові, які є ядром для оцінки демократії.

Верховенство закону.

Здатність зробити так, щоб влада поважала закон, а також створювати універсальні, стабільні та загальнодоступні закони, які не мають зворотної сили. Ці характеристики є основними для будь-якого громадянського правопорядку та основою для демократичної консолідації.

Основними сферами верховенства закону є:

1. Індивідуальна безпека. Робиться акцент на особисту безпеку та право на володіння майном, на свободу від страху за своє життя.

2. Незалежна судова система. Акцент на механізмах створення незалежної, професійної та ефективної судової системи, яка передбачає рівний доступ для всіх громадян.

3. Інституційний та адміністративний потенціал для розробки та дотримання законів. Правова система, яка зможе забезпечити високоякісну регулюючу базу, а також її реалізацію на всій території країни, при умові, що цей процес буде максимально прозорим і дозволить суспільству приймати участь у цьому процесі.

4. Ефективна боротьба з корупцією, зловживанням владою. Існування і реалізація законодавчої бази для боротьби та запобігання корупції.

5. Правоохоронні органи, які поважають права громадян. Ефективна, невідкупна, дисциплінована поліція [50].

При аналізі даних сфер, можна виділити такі важливі аспекти:

- індивідуальна безпека;
- вплив правової системи по відношенню до всіх;
- відсутність корупції в політичній, адміністративній та судовій сферах;
- існування ефективної поліції;
- відсутність будь-яких зв'язків судової гілки з політичною чи виконавчою;
- рівний, безперешкодний доступ всіх громадян до системи правосуддя.

Аналіз демократичного верховенства закону в кожній країні має

виконуватися ретельно, беручи до уваги всі тенденції, які перешкоджають повному здійсненню демократизації. Політичні лідери зобов'язані брати відповідальність за свої політичні рішення, комунікувати зі своїми виборцями. Це залишається основним показником якості демократії [52, с. 14].

Участь громадян. Дві основні завдання участі: досягнення чи посилення ідентичності і задоволення певного інтересу. Таким чином, участь стає «частиною відродження» або укріплення почуття приналежності/ідентифікації з іншою групою щоб досягти певної мети. Важливо те, яким чином участь інформує та залучає суспільство і, водночас, розвиває активну громадянську позицію та сприяє комунікації та встановленню соціальних зв'язків. Завдяки участі громадяни краще дізнаються про свої права та обов'язки, розвивають більш структуровані та усвідомлені політичні погляди.

Якщо поглянути з емпіричної точки зору, то існують різні форми традиційної участі, до яких належать: участь у виборчих кампаніях чи залучення до роботи в партіях. Також існує кілька форм нетрадиційної участі, таких як: мітинги, страйки, демонстрації, які можуть включати силовий аспект.

Громадянське суспільство. Ефективне функціонування демократичних інститутів залежить від активної громадянської позиції суспільства, та від гарантованих прав, що їм надає правовий процес [47, с. 446].

Міжнародна демократія. Ця складова ґрунтується на тому, що країни не є ізольованими, а взаємозалежні. Оцінка враховує зовнішні впливи на демократію в країні та демократичний вплив країни за її межами.

Аналізуючи якість демократії, варто звертати увагу на спроможність уряду реагувати на запити та потреби населення. Ця характеристика напряму пов'язана з підзвітністю. Здатність реагувати – це усвідомлення та проінформованість влади про потреби громадян, а також показник того, наскільки інтереси уряду узгоджуються чи розходяться з інтересами виборців.

Спроможність реагувати досить легко визначити. Юлау та Карпс продемонстрували, як здатність реагувати виступає в ролі способу спостереження за представниками «в дії». Вони описали прояви цих

характеристик за допомогою чотирьох компонентів: установок, що знаходяться в центрі суспільного інтересу; послуг, які гарантують окремим групам представники влади; розподілу матеріальних благ серед виборців за допомогою державних адміністрацій; надання символічних благ, котрі створюють чи укріплюють лояльність до влади [56, с. 98].

Існує два об'єктивні фактори, які обмежують здатність лідерів до реагування. По-перше, обрані лідери не завжди мають бажання розуміти та реагувати на думки і вимоги громадян. Досить часто їх думки спрямовані на підвищення свого впливу на думки та переконання суспільства, а також на визначення тих питань, які лідер вважає важливими. Політики реагують на складність проблем і, очевидно, на зміни політичних пріоритетів які виникають протягом п'яти років.

Другий фактор формує об'єм ресурсів якими володіє уряд для задоволення потреб населення. Наприклад, коли певна частина населення, яка вже спостерігає підвищення рівня життя, вимагає збільшення пенсій та інших поліпшень, а уряд, який стикається з обмеженням бюджету, цілком можливо, не зможе втілити їх побажання. Також проблеми, такі як безробіття та імміграція, показують як важко знайти задовільні та ефективні рішення в сучасних демократичних державах.

Етапи проведення оцінювання якості демократії. Оцінювання демократії – це досить складне завдання, до якого залученні багато зацікавлених сторін і на яке впливають різноманітні фактори, такі як: розмір країни, її географічне розташування, кількість населення, рівень економічного розвитку, історію демократії та її стабільність тощо.

Універсальність цього оцінювання пов'язана із низкою кроків, які проходить кожна країна. До них відносять:

1. Прийняття рішень і визначення порядку денного в процесі оцінювання. Включає всі ті рішення, що стосуються мети оцінювання, контексту в якому воно буде проводитися, набору контрольних показників які будуть використовуватись, експерти які будуть проводити оцінювання.

2. Збір, аналіз і організація даних. Становить основну частину оцінювання і займає найбільше часу, оскільки передбачає збір та аналіз даних метою надання обґрунтованої, змістовної та надійної інформації.

3. Міжнаціональний семінар за участю зацікавлених сторін, на якому презентується, обговорюється та оцінюється остаточний звіт, а також обговорюється майбутнє демократії.

Співвідношення результатів між певними оцінками, спеціальними звітами, частковими аудитами, звіти про подальші дії, а також способи їх публікації та розповсюдження є різноманітними. Більшість проєктів опубліковані як однотомний звіт про повну оцінку з додатковими матеріалами, прикладом такого тому є команда з Південної Азії. Також були і такі, як проєкт з Філіппін, які видали окремі книги, які були присвячені кожному з компонентів окремо.

Отже, оцінювання якості демократії є дуже важливим завданням. Цей процес дозволяє визначити, наскільки ефективним є функціонування демократичної системи в різних країнах світу, наскільки вона задовольняє очікування громадян.

Правильне оцінювання якості демократії допоможе виявити проблемні сфери та дасть змогу знайти шляхи вирішення цих проблем.

3.2. Напрями вдосконалення демократії як інституту

Демократія переживає не найкращі часи. Зростання нерівності підживлює глобальне відчуття, що демократичні інститути не служать своїм громадянам. Інтернет і соціальні мережі посилили політичну поляризацію і культурні розбіжності, якими легко користуються популісти. Масова імміграція та швидкі демографічні зміни розширили можливості екстремістів. По всьому світу авторитарні режими скористалися слабкістю Заходу, щоб розширити свій вплив. У дедалі складнішому світі, що стикається із загрозами покоління – від пандемій до зміни клімату та війн – швидкість і всеосяжність, з якою автократії можуть

виконувати рішення, змушує замислитися над тим, чи здатна безладна, дорадча, спрямована на пошук компромісів демократія все ще виконувати свою роботу. Згідно з опитуванням, проведеним у червні 2021 року, незначна більшість американців у віці від 18 до 34 років позитивно ставляться до соціалізму, що свідчить про те, що молоде покоління на заході дедалі більше відкрите до альтернативних систем врядування [30].

Все це – тривожні дзвіночки. Тому, щоб вдосконалити роботу демократії, захистити її від супротивників всередині країни та за її межами варто звернутися до видатних мислителів та зробити висновки і реформувати систему, щоб, а також забезпечення її виживання і процвітання шляхом кращого служіння людям, якими вона управляє.

Можливо, єдине, чого не вистачає в сучасному суспільстві – це заклик припинити вдавати, що демократія приречена. Потрібно пам'ятати, що історія втрати демократії така ж давня, як і сама демократія. У 1787 році Бенджамін Франклін передбачив, що американська республіка незабаром перетвориться на деспотію: «Я погоджуюся з цією Конституцією з усіма її недоліками, якщо вони є такими: тому що я вважаю, що нам необхідний Генеральний уряд, і немає іншої форми правління, крім того, що може бути благословенням для людей, якщо ним добре керувати; Крім того, я вважаю, що це, ймовірно, буде добре організовано протягом Років і може закінчитися лише деспотизмом, як це зробили інші форми до нього, коли люди стануть настільки зіпсованими, що потребуватимуть деспотичного правління, будучи нездатним до будь-якого іншого» [58]. Незважаючи на свої добре відомі недоліки і постійну потребу у вдосконаленні, ліберальна демократія принесла громадянські права, політичну участь, соціальну мобільність і економічні можливості колись безправним масам і меншинам. Бідні та автократичні країни в усьому світі можуть бути щасливі приймати московських найманців і гроші Пекіна, але їхні громадяни все одно прагнуть до демократії західного зразка.

Лі Друтман зазначив, що неможливо розглядати нинішню кризу ліберальної демократії без розуміння сейсмічних економічних і демографічних

зрушень, які трансформували західні демократії. Економічні можливості зараз значною мірою зосереджені у великих містах. Нова еліта наразі більш мультикультурна і космополітична переосмислює культурні норми і перебудовує сталі гендерні та расові та ієрархії [21, с. 206].

Також залишаються ті, хто не сприймають глобалізацію, зазвичай це жителі в сільській місцевості. Тут процвітають ультраправі популісти, які позиціонують себе як захисники національної величі та минулого порядку. Лідери таких рухів досить холодно ставляться до цінностей демократії і до ринкового капіталізму, який негативно вплинув на ці регіони.

Тож, на думку вченого тут може допомогти реформа виборчої системи. Зрештою, пропорційна демократія Північної Європи більш ефективно долають авторитарний популізм. Там правоцентристські виборці можуть підтримувати правоцентристські партії, підтримуючи не лібералізм, а більш гнучкі багатопартійні системи які сприяли створенню нових коаліцій, які будуть утримувати неліберальні сили від влади.

Ідея запровадження пропорційного представництва у Сполучених Штатах Америки та Великій Британії не є новою, новим є сам контекст. Культурні, освітні та географічні розбіжності, ймовірно, будуть визначати напрями політики наперед. Двопартійна система, яка ділить країну, посилює поляризацію. Самі пропорційні системи далекі від досконалості. Але вони дозволяють створювати нові та мінливі коаліції, які можуть допомогти ліберальним демократіям орієнтуватися в цих складних обставинах. Найголовніше те, що вони уникають бінарного конфлікту «переможець отримує все», який так легко перетворює політику на нерозв'язане змагання – токсичну поляризацію, яку навіть такі усталені демократії, як в Сполучених Штатах Америки і Велика Британія, можуть і не витримати.

Шошана Зубофф у своїй праці «Епоха капіталізму спостереження: боротьба за майбутнє людини на новому кордоні влади» [60, с. 483] зазначає, що капіталізм спостереження став новим домінуючим економічним інститутом і знаходиться на шляху зіткнення з демократією. Гіганти капіталізму

спостереження – Google, Facebook, Amazon, Microsoft та Apple керують та виступають посередниками майже у всіх аспектах взаємодії людини з глобальними інформаційними та комунікаційними системами, не обмежуючись публічними правами.

Як результат – масове знищення приватного життя, велике корпоративне зосередження інформації про людей і суспільство, розколоте суспільство, вдосконалення систем маніпуляції поведінкою мас та ослаблення демократичних інститутів.

Європейські та американські законодавці наразі почали замислюватися над регулюванням приватності та контенту, але попереду стоїть більш фундаментальне питання: як структурувати та управляти інформацією та комунікацією для демократичного та цифрового майбутнього?

В своїй книзі Шошана Зубофф пропонує три принципи, як відправні точки щодо осмислення цього питання. По-перше, демократичне верховенство права. Не існує так званого кіберпростору, який захищений від прав і законів, що застосовується до кожної сфери суспільства, незалежно від того, чи населена вона людьми, чи машинами. Наприклад, видавці несуть відповідальність за інформацію, яку вони публікують. Капіталісти, що займаються наглядом, не несуть такої відповідальності, хоча їхні алгоритми максимізації прибутку поширюють і експлуатують дезінформацію.

По-друге, безпрецедентна шкода вимагає безпрецедентних рішень. Існуючі антимонопольні закони можуть бути використані для розвалу технологічних гігантів, але це все ще не вирішить проблеми, що лежать в основі економіки. Наразі, головною метою є таємне вилучення людських даних, які колись вважалися приватними. Демократичні ж держави повинні заборонити таке вилучення, покласти край корпоративній концентрації персональної інформації, ліквідувати алгоритми таргетингу та скасувати корпоративний контроль над інформаційними потоками.

По-третє, нові умови вимагають нових прав. Наша епоха вимагає кодифікації епістемічних прав – право знати і вирішувати, хто і що знає про наше

життя. Ці елементарні права не кодифіковані в законі, тому що вони ніколи раніше не піддавалися системній загрозі. Вони повинні бути зашифровані, якщо ми хочемо, щоб вони взагалі існували.

Отже, демократія – це хиткий політичний стан, який присвячений перспективі самоврядування та захищений принципом справедливості, який, в свою чергу, захищений та підтриманий колективним зусиллям. І місія кожного покоління завжди однакова: захищати, підтримувати та вдосконалювати демократію. Ліберальні демократії мають силу і легітимність очолити боротьбу проти антидемократичних країн та проти нагляду капіталізму.

У своїй книзі Енн-Марі Слотер пише, що недооціненою, але важливою характеристикою здорової демократії – це здатність уряду сприймати критику. Зазвичай, диктатори стирають всю історію і створюють нові наративи та пам'ятники, які спрямовують суспільство прославляти владу. Але й демократії ігнорують свої темні часи, тим самим провокуючи поляризацію та радикалізацію. Найпотужніші сили демократії можуть визнати та прийняти свої минулі жахи та тріумфи [56, с. 78].

Ще одним варіантом дискредитації демократії є популізм. «Як ідеологія він апелює до найбільш невдоволених людей, до їх волі та інтересів в їхньому протистоянні з політичними елітами. Популізм уникає формулювання серйозних програм та пропозицій, заснованих на раціональній аргументації, звертається до емоцій, висуває обіцянки, які завідомо не можуть бути виконані» [17]. Він впливає на людську свідомість шляхом різних маніпуляцій, оскільки не може надати пропозицій щодо шляхів вирішення проблем. Ключовою передумовою, яка сприяє популізму, полягає в неспроможності політичної влади виконувати свої обіцянки та завдання перед виборцями. Ця ситуація породжує активний процес подальшого відчуження влади від громадянства, що набуває виразних та комплексних форм. З кожним днем зростає «недовіра, яка посилюється нескінченними обіцянками всіх політиків, котрі дивляться на політику як на вид спорту і намагаються перемагати, а не вирішувати проблеми. Вони обіцяють все більше і більше, а виконують з обіцяного все і менше і менше» [17]. Пік

розповсюдження популізм набуває у перехідні періоди, коли поширений запит на швидке вирішення громадських справ, але при цьому нічого не вирішується. Замість процвітання настає апатія, тотальне розчарування і дезорієнтованість людей з кожним днем збільшується.

Також проблемою сучасної демократії є процедура голосування і тягне за собою складні наслідки. Пов'язано це із застарілістю представницької демократії та невідповідності постіндустріальному суспільству. В сучасних умовах система представницької демократії стикається з численними викликами, які обмежують її здатність до повноцінного функціонування. Ця обмеженість впливає із складності організації та обмеженої оперативності системи у реагуванні на глобальні виклики. Важливим аспектом є також відсутність ефективних комунікативних засобів, що забезпечували б взаємодію між виборцями, обраними представниками та владними структурами. Це призводить до відчуження громадян від політичних процесів, внаслідок чого представники влади можуть діяти відокремлено від виборчих обіцянок, без механізмів зворотного зв'язку.

Поточна ситуація свідчить про неспроможність системи вносити оперативні зміни та реагувати на потреби громадян у міжвиборчий період. Зміни можливі лише під час наступних виборів, і немає можливості впливати на дії влади протягом міжвиборчого періоду. Таким чином, застарілість системи представницької демократії визначається відсутністю ефективних інструментів для взаємодії між владою та громадянами, ускладнюючи можливість зворотного зв'язку та активної участі громадян у політичних процесах.

Для подолання цього стану розглядаються різні можливості для активізації громадської участі у політичних процесах та впливу на прийняття важливих рішень. Один із потенційних шляхів вирішення вказаних проблем полягає в розширенні можливостей використання інструментів прямої демократії, таких як референдуми.

Референдум, як інструмент вираження громадської думки та схвалення важливих нормативних актів і політичних рішень, відзначається своєю

важливістю в контексті народовладдя та загальнолюдською цінністю. Міжнародна політична практика підтверджує, що референдуми є важливим інструментом для розвитку демократії у всьому світі.

Необхідно також враховувати, що референдум може бути ефективним засобом впливу на органи державної влади та місцевого самоврядування. Однак, в Україні, через відсутність відповідного законодавства та складні обставини, пов'язані з збройною агресією і воєнним станом, може виникати значна обмеженість у проведенні референдумів, а також виборів.

Тим не менш, важливим є постійне вдосконалення основних принципів проведення референдумів, включаючи розробку механізмів місцевих референдумів та визначення сфери питань, які можуть підпадати під їхню компетенцію. У цьому контексті особливо актуальною є розробка ефективних механізмів для проведення місцевих референдумів та визначення обсягу питань, які можуть бути вирішені шляхом громадського голосування.

Референдум – це втілення прямої демократії в дії, справжній майстер-клас громадянської участі. У світі сучасної політики цей інститут грає ключову роль, дозволяючи громадянам виразити свої думки та переконання щодо важливих питань через всенародне голосування. Не одна держава в новітній історії використовувала референдум як інструмент демократичної трансформації. Такі країни, як Іспанія, Греція, Чилі, Південна Африка та Бразилія, вже переконались у силі цього інструменту та використовували його для вирішення важливих національних питань та змін у своїх конституціях.

Референдуми стали не лише важливою складовою сучасної політики, але й виразом активної громадянської позиції та засобом забезпечення глибокої демократії.

Референдум – це незаперечний символ прямої демократії, важливий інструмент, що гарантує прозорість та інформованість громадян щодо управління суспільством. Його роль у сучасному світі не може бути переоцінена, адже він сприяє посиленню громадянської активності, зростанню соціально-політичної ініціативи. Референдум виконує ключові соціальні функції. По-

перше, це спосіб здійснення народного суверенітету та легітимізації владних рішень, які можуть бути прийняті методом голосування або підтверджені владними органами. По-друге, він дарує громадянам можливість ініціювати народне голосування з питань, які стосуються їхніх справ та інтересів. По-третє, референдум впливає на формування громадянської думки, визначаючи політичний курс країни. По-четверте, він надає суспільству можливість оскаржити рішення владних органів, якими ними незадоволені.

Таким чином, референдум стає могутнім інструментом для висловлення громадянами своєї волі та долається бар'єром між владою та суспільством.

Конкретного організаційного та процесуального вдосконалення потребують інші форми прямої демократії на рівні місцевого самоврядування. Насамперед йдеться про інститути, визначені законом «Про місцеве самоврядування». Це – громадські слухання, місцеві ініціативи, загальні збори мешканців територіальних громад, надання електронних петицій та інших форм звернень громадян до органів влади. Стосовно останньої форми існує окремий закон з доповненням щодо електронних петицій. Інші форми лише проголошені, але без докладної нормативно-правової регламентації.

Є потреба підготовки та ухвалення окремих нормативних актів щодо механізмів їх проведення. Важливо також, щоб відповідні рішення обов'язково розглядалися на сесіях органів місцевого самоврядування з обов'язковим голосуванням та прийняттям певного рішення. Інакше ці інститути будуть лише чистою декларацією. Стосовно громадських слухань та загальних зборів необхідно розробити процедури щодо їх практичного здійснення, а саме, кількість учасників, обов'язковість участі депутатів та посадових осіб, відкритої трансляції відповідних засідань за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Усі мешканці територіальної громади не можуть одночасно бути присутні на таких зборах. Але за допомогою онлайн трансляцій це цілком реально. На цьому етапі важливо забезпечити максимальну прозорість, що сприятиме збільшенню довіри до таких заходів з боку громадськості.

На таких заходах обов'язково мають бути присутні депутати і посадові

особи органів місцевого самоврядування для того, якщо виникнуть поточні питання з обох сторін. У цій ситуації мають бути встановлені квоти для присутності осіб різних категорій: мешканці громади, влада, громадські організації, за необхідності, представники бізнесових структур. Далі рішення загальних зборів і громадських слухань неодмінно мають бути донесені до відповідного органу місцевого самоврядування. І розгляд на його сесії також має відбуватися відкрито через сучасні онлайн платформи. На сесіях доцільна присутність уповноважених осіб від зборів та слухань. Рішення ради по наданій інформації має бути мотивованим та обґрунтованим з правової точки.

Певні проблеми у законодавстві існують щодо звернень громадян та електронних петицій. Зокрема, щодо їхнього розгляду органом місцевого самоврядування. Згідно нинішніх норм сесії ради лише розглядає питання про доцільність включення запиту до порядку денного. Цілком реально воно може і не розглядатися. Тому є необхідність змінити процедурні аспекти підписання та подачі електронних петицій. Наприклад, для територіальної громади слід збільшити мінімальну кількість підписантів до 2500, тобто, 1 % від загальної кількості тих, хто має право голосу. Але тепер уже сутність цього запиту міська рада обов'язково має розглянути і проголосувати на своїй сесії. У випадку негативного голосування причини відмови мають бути мотивованими та обґрунтованими.

В умовах інформаційного суспільства значна увага має надаватися також і технологічним аспектам для прямої участі громадян у системі місцевого самоврядування. Всі вище зазначені заходи мають супроводжуватися застосуванням сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Так, під час проведення загальних зборів та громадських слухань, крім безпосередніх учасників, які фізично мають змогу бути присутніми на цих заходах, доцільно залучати до них фактично всіх бажаючих за допомогою онлайн платформ. Також необхідно створювати аналогічні механізми для попереднього обговорення питань, що виносяться на загальні збори чи громадські слухання. В такий спосіб можна суттєво розширити кількість зацікавлених осіб щодо розгляду актуальних

проблем життя територіальних громад. Особливо, серед молоді. Простіше кажучи, це голосування через мережу інтернет, використовуючи аналоги соціальних мереж. Також таку систему можна застосовувати при обранні депутатів органів місцевого самоврядування, оцінювання їхньої роботи у міжвиборчий період, а також, у разі потреби організувати відкликання народних обранців. Нинішня система відкликання є досить громіздкою і фактично не дає змоги виборцям висловити негативну оцінку діяльності депутата чи посадової особи. Максимально можлива чисельність залучення мешканців територіальної до заходів прямої демократії засвідчує їхню ефективність.

Також важливим аспектом у вдосконаленні сучасної демократії є електронна демократія, яка застосовує новітні механізми обрання та контролю за діяльністю влади. Американський дослідник Стівен Кліфт визначив його як «процес, пов'язаний з використанням інформаційних технологій для розширення можливостей кожного громадянина щодо політичної участі» [39].

Саме тоді, коли політична система представницької демократії втрачає свій авторитет внаслідок організаційної та функціональної анархічності інститути електронної демократії набувають все більшого значення та ваги. Широке використання передових інформаційно-комунікаційних технологій розкриває перед політичними процесами та органами влади незвідані можливості. Вони привносять більше прозорості та гнучкості в діяльність владних структур. Громадяни можуть взаємодіяти з владою за допомогою цих технологій, що розширює їхні можливості участі у обговоренні суспільних питань. Такі засоби комунікації відкривають нові перспективи для громадян: вони можуть впливати на формулювання та ухвалення владних рішень, брати участь у виборах різних рівнів, а також активно контролювати діяльність обраних посадових осіб. Шляхом голосування та оцінки їхньої діяльності громадяни можуть впливати на розвиток подій та забезпечувати більш ефективний зворотній зв'язок між владою та суспільством. Ці інновації в комунікаціях відкривають двері до більш ефективної та результативної взаємодії між урядовими структурами та громадянами, роблячи політичний процес більш

демократичним та відкритим.

Ефективне зменшення фінансових витрат на інтерактивні механізми залучення громадян допомагає органам влади узгоджено враховувати погляди різноманітних соціальних груп при формулюванні та ухваленні рішень, а також відкритість будуть прискорювати процеси з покращення демократії.

Отже, подолання відчуження народу від влади вимагає впровадження принципів народовладдя, які надають громадянам більше можливостей впливати на ухвалення владних рішень та контролювати дії владних органів і посадових осіб. Сучасні інформаційно-комунікативні технології відкривають значні перспективи для здійснення цих прав та забезпечення активної участі громадян у політичних процесах.

ВИСНОВКИ

Демократія, як політичний інститут, має багатовікову історію свого становлення. Вже в давньогрецьких та римських часах виникли не лише перші форми демократії, але й визначилися певні тенденції для подальшого розвитку цього принципу. Особливо виділяються прямі та безпосередні форми демократії.

Епоха Просвітництва стала часом, коли зазначені форми демократії отримали наукове обґрунтування завдяки теоріям провідних політичних думкознавців того часу, таких як Джон Локк, Шарль Луї Монтеск'є, та Жан-Жак Руссо. Вони розробили концепції прямої демократії та принципи розподілу влади. Хоча ці теорії мали теоретичний характер, вони стали основою для подальшого розвитку демократії.

Також у цей період відбулося становлення практичних інститутів демократії, зокрема системи парламентаризму і механізмів розподілу влади, а також пов'язаних з ними систем зважувань і противаг.

У Великобританії інститут парламентаризму відзначається довгою історією свого становлення, і процес його демократизації був пов'язаний із демократизацією виборчої системи в країні. Ця система парламентаризму відповідає представницькій моделі демократії. Незважаючи на деякі недоліки, вона продовжує відігравати ключову роль як провідний інститут демократії

У США механізм розподілу влади між президентом і законодавчою владою був закладений у конституції держави вже з початку і пройшов успішне випробування часом, доводячи свою життєздатність.

В сучасній політиці існують дві головні моделі демократії: представницька і пряма. Обидві ці моделі досить поширені. В наукових колах і в громадській думці більше підтримується представницька модель, оскільки більшість вважає, що саме представницькі органи здатні забезпечити справжні демократичні принципи. З іншого боку, пряма демократія, на думку критиків, може порушити реальний принцип народовладдя і призвести до виникнення системи охлократії, де управління відбувається неефективно. Саме тому система представництва

вважається більш професійною та запобігає можливному охлократизму.

У нинішній ситуації представницька модель політики призводить до численних проблем. Однією з них є відчуження громадян від політичних процесів. Значну вагу набирають різноманітні політичні експерти, в той час як громадяни обмежені лише голосуванням, передаючи своє право представницьким структурам на кілька років. Проте під час міжвиборчого періоду політики залишаються без дійсного контролю.

Тому модель представницької демократії потребує суттєвого вдосконалення. Зрозуміло, що виборні представницькі органи та призначені ними органи виконавчої влади мають залишитися. Адже, політико-управлінські функції суттєво ускладнилися. Їх виконання потребує спеціальних знань, необхідного рівня професіоналізму. А це потребує фахово підготовлених спеціалістів. Необхідно запроваджувати механізми прозорості у процесах формування і функціонування цих інститутів. Також має бути забезпечений громадський контроль за їх діяльністю. Тут у нагоді стають різні форми учасницької (безпосередньої, прямої) демократії. За їх допомогою громадськість отримує можливість безпосередньо брати участь у політичних процесах та контролювати дії влади, зокрема, у міжвиборчий період. Забезпечення виконання таких завдань має здійснюватися з урахуванням технологічних характеристик та інструментів сучасного інформаційного суспільства. Важливе значення серед них мають сучасні інформаційно-комунікативні технології.

У сучасному світі інформаційно-комунікаційні технології відкривають можливості для впровадження технологій, які можуть забезпечити реальне народовладдя. Завдяки інтернету, голосування на виборах може відбуватися з будь-якого місця. Ця система створить більш демократичне середовище і дозволить громадянам вільно виражати свою волю. У сучасних умовах, майже відсутні механізми відкликання депутатів, які не виконують свої обіцянки. Використання нових технологій може робити процес відкликання більш доступним та ефективним.

Також, на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій,

можна створити онлайн платформи для постійної дискусії і обговорення актуальних питань громадськістю. Це надасть можливість громадянам брати участь в політичних процесах і впливати на ухвалення рішень. Проте, важливо, щоб представницькі органи лишилися як професійними політиками.

Для сучасної України, незважаючи на воєнний стан, питання поглиблення демократії залишається актуальним. Одним із способів досягнення цього є вдосконалення виборчої системи з використанням елементів електронної демократії. В більш загальному контексті, система консолідованої демократії вважається найбільш адекватною для використання в Україні, особливо в умовах країни з багатоскладовим суспільством. Навіть під час війни в Україні існує значна підтримка демократичних цінностей як безальтернативного політичного режиму та системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму: пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 84 с.
2. Афонін Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України : конспект лекції.. Київ : НАДУ, 2010.
3. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. Київ : НПУ М. П. Драгоманова, 2007. 208 с.
4. Бучин М. Політологічний аналіз основних методи вимірювання рівня демократії у світі. *Політичні науки*. 2016. Т. 2, № 1. С. 9–13.
5. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 346 с.
6. Головатий М. Концептуальні засади політичної теорії та методів її дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 3-10.
7. Гьофе Г. Демократія в епоху глобалізації. Київ : ППС, 2007. 425 с.
8. Даль Р. Демократія та її критики / пер. з англ. Харків : РА-Каравела, 2002. 440 с.
9. Дейвіс Н. Європа: історія : пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 1464 с.
10. Демократія. Антологія / упорядник Проценко О. Київ : Смолоскип, 2005. 1104 с.
11. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с.
12. Електронна демократія : навч. посіб. / Загальна редакція Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
13. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні: монографія. Київ : ІПЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
14. Історія політичної думки / за заг.ред. Хоми Н. М. Львів : Новий Львів-2000, 2016 р. 1000 с.
15. Киселиця С. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія,*

соціологія. 2019. Т. 14, № 2. С. 42–51.

16. Ковальчук В. Б., Забокрицький І. І. Представницька демократія: поняття, ознаки, критерії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 159-163.

17. Колодій А. Сучасна демократія і популізм: споріднені супротивники, 2019. URL: <https://political-studies.com/?p=2240>.

18. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

19. Ладані В. О. Консолідація демократії в період системної трансформації: концептуальні засади дослідження. *Грані*. 2014. № 1. С. 69-75.

20. Ле Дюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії і на практиці. Харків : Центр освітніх ініціатив, 2002. 160 с.

21. Лінц Х. Степан А. На шляху до консолідованих демократій. *У пошуках правильної парадигми: концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи*. За редакцією Д. Гузіни. Київ: Видавництво «Ай-Бі», 2003. С. 195-213.

22. Невичерпність демократії. Видатні діячі минулого й сучасності про вільне демократичне суспільство і права людини. Київ: Український письменник, 1994. 174 с.

23. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 312 с.

24. Основи демократії: навч. посібник / За ред. А. Колодій. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.

25. Партійна система України після 2019 року: особливості та перспективи розвитку. Київ : Центр Разумкова. 2020. 104 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_part_sistem.pdf.

26. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

27. Приходько С. М., Ільченко А. М., Макарець С. В. Політична система

України у контексті багатокомпонентних класифікацій. *Політикус. Науковий журнал*. 2021. № 5. С. 65-70.

28. Приходько С. М., Ільченко А. М., Помаз Ю. В. Ціннісні аспекти політичної культури українського суспільства. *Політикус. Науковий журнал*. 2022. №2. С. 75-79.

29. Приходько С. М., Макарець С. В. Особливості українських політичних процесів у контексті демократичних і посткомуністичних трансформацій. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 151. С. 52-56.

30. Рем Л. США: соціалізм знову стає модним. Спільне. URL: <https://commons.com.ua/uk/socializm-znovu-staye-modnij/>.

31. Розанвалон П. Демократична легітимність. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. 287 с.

32. Рудич Ф. М. Порівняльна політологія : навч. пос. Київ : МАУП, 2006. 148 с.

33. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.

34. Тітар І. О. Консолідація демократії: ознаки, модель і процес. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. С. 93-97.

35. Токвіль А. Д. Про демократію в Америці : пер. з франц. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 1999. 590 с.

36. Федоренко В. Конституційне право України: підручник. до 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. Київ : Ліра, 2016. 616 с.

37. Харарі Ю. Н. Sapiens. Людина розумна. Коротка історія людства. Book Chef, 2021. 544 с.

38. Cain P. N., Block S. A., Sims S. P. Democracy and the History of Political Thought. Lexington Books, 2021. 432 p.

39. Clift S. Governance to E-Democracy: Progress in Australia and New Zealand toward Information-Age Democracy. *Commonwealth Centre for Electronic*

Governance. URL: <http://www.publicus.net/articles/aunzedem.html> (date of access: 24.06.2023).

40. Condor S. Public opinion and the «problem of information». *The social psychology of everyday politics* / ed. by S. Howarth, E. Andreouli. 2016.

41. Curran J., Aalberg T. *How Media Inform Democracy: A Comparative Approach*. New York : Routledge, 2012. 244 p.

42. Diamond L. The Global Crisis of Democracy. *Wall Street Journal*. 2019. URL: <http://surl.li/oahxc>.

43. Ekins R. A. Government for the People: The value of representative democracy. Guest Paper, Aucland Law School, October, 2009. URL: <https://www.maxim.org.nz/site/DefaultSite/filesystem/documents/GP%20Richard%20Ekins%20oct%2009.pdf>

44. Forbrig J., Demeš P. *Reclaiming Democracy. Civil Society and Electoral Change in Central and Eastern Europe*. Washington : German Marshall Fund, 2007. 254 p. URL: <http://surl.li/oaicp> (date of access: 10.08.2023).

45. Gopalan K. R., Nivithra S., Vezhaventhan D. Public opinion on the new education policy. *Journal for educators teachers and trainers*. 2022. Vol. 13, no. 1. P. 183–192.

46. International Commission of Jurists. *The Dynamic Aspects of the Rule of Law in the Modern Age*. Geneva, 1965. 179 p. URL: <http://surl.li/oahta> (date of access: 30.08.2023).

47. Ivanenko K. Public opinion as an important component of the integral model of voter decisionmaking. *Middle-East journal of scientific research*. 2013. Vol. 13, no. 4. P. 445–448.

48. Kohler-Koch B., Quittkat C. What is civil society and who represents civil society in the EU?—Results of an online survey among civil society experts. *Policy and Society*. 2009. Vol. 28, no. 1. P. 11–22. URL: <http://surl.li/oahzf>.

49. Lincoln A. Gettysburg Address. URL: <http://www.abrahamlincolnonline.org/lincoln/speeches/gettysburg.htm>.

50. Lipset S. M. *Some Social Requisites for Democracy: Economic*

Development and Political Legitimacy. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs>.

51. Lührmann A., Rooney B. Autocratization by Decree: States of Emergency and Democratic Decline. *Comparative Politics*. Volume 53, Number 4, July 2021, pp. 617-649. URL: <http://surl.li/oaxzx>.

52. Mainwaring S. Introduction: Democratic Accountability in Latin America. *Oxford Scholarship Online*. 2003. P. 3–33.

53. Morlino L. Changes for Democracy: Actors, Structures, Processes (Oxford Studies in Democratization). Oxford University Press, 2010. 320 p.

54. Oleinykov S. Public opinion and public authority: interaction functions. *Scientific research: the paradigm of innovative development* : Proceedings of the VII International scientific conference, Prague, 31 March 2021. Prague, 2021. P. 50–56.

55. Roberts A. The Quality of Democracy in Eastern Europe: Public Preferences and Policy Reforms. New York : Cambridge University Press, 2010. 252 p.

56. Slaughter A.-M. Renewal: From Crisis to Transformation in Our Lives, Work, and Politics. Princeton University Press, 2021. 224 p.

57. Slaughter A.-M., Walker D. Power to the public: the promise of public interest technology. Princeton University Press, 2023. 208 p.

58. Strock J. Benjamin Franklin Admonition, 17 September 1787. Serve To Lead. URL: <http://surl.li/oaikm> (date of access: 21.09.2023).

59. World Congress of International Political Science Association. Montreal 2014. URL: <https://www.ipsa.org/events/congress/montreal2014>

60. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffair, 2019. 704 p.